
**MTA Law Working Papers
2017/7.**

Nevelés és büntetés

A büntetési igény alakulása a magyar lakosság jogtudatában az újabb hazai empirikus kutatások fényében, különös tekintettel a nevelési elvek hatására

H. Szilágyi István – Gajduschek György

H. Szilágyi István – Gajduschek György

Nevelés és büntetés

A büntetési igény alakulása a magyar lakosság jogtudatában az újabb hazai empirikus kutatások fényében, különös tekintettel a nevelési elvek hatására*

1. A probléma

A nevelési elvek és a büntetési igény lehetséges összefüggésére a hazai jogszociológiai kutatásokban elsőként a fizikai dolgozók jogtudatának 1975–76-os vizsgálata során hívták fel a figyelmet a kutatók (Sajó – Székely – Major, 1977). A kutatás eredményei szerint a szocializáció szempontjából tekintve a mintára általánosan jellemző volt az a nevelési módszer, ami – a társadalomlélektanból kölcsönzött terminussal élve – az „autoriter személyiség” kialakulásához vezet. A mintában szereplő személyek 90 %-a számolt be a vallásos nevelés során szerzett élményekről, a nevelési módszerként teljesen általánosan alkalmazott testi fenytetés (ha csak néhány pofon erejéig is, mint a minta 59 %-ában) mellett. Ugyanakkor az eredmények a magas büntetési igényre is utaltak: a megkérdezettek általában hajlamosak voltak szigorúbbnak hinni a jogot, mint az valójában volt, és a joggal egyező véleményt formálók körében 86 %-os aránnyal szerepeltek a példában szereplő cselekményeket büntetni óhajtók (intoleránsak).

Immár általánosságban a magyar lakosság magas büntetési igényéről számolt be Sajó egy 1983-as, közel 3000 értékelhető válasszal rendelkező családjogi és büntetőjogi értékeléssel foglalkozó felmérést alapul véve. A szerző szerint „a legjellemzőbb az intoleránsnak feltételezett jogi állásponthoz való ragaszkodás.” Azaz, az állampolgárok jelentős részben (87%) feltételezik, hogy a jog egy adott kérdésben büntetni rendel valamit – még akkor is, ha az valójában nem büntetendő (ugyanis a kérdés során bemutatott tényállásoknak csak a fele volt jogellenes). Továbbá az is megállapítható, hogy a lakosság egy része szigorúbbnak hiszi a jogot, mint az valójában, és ez összefügg a saját, általában büntetést kívánó értékelésével. Azok között pedig, akik egy szabály enyhítését, a büntetés enyhítését vagy megszüntetését kívánják – mutat rá Sajó – nagy azoknak az előfordulása, akik nem értenek egyet valamilyen alapon az adott jogszabállyal (Sajó, 1986. 289.).

---

* A tanulmány alapjául szolgáló nagymintás felmérés az OTKA 105552 számú, *A magyar lakosság jogtudata – elméleti és empirikus elemzés* című kutatása keretében készült, a tanulmány pedig az Igazságügyi Minisztérium jogászokképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg. A jelen szöveg egy korábbi változata a PPKE JÁK Jogbölcséleti Tanszék Jogszociológiai kutatócsoportja és az MTA TK Jogtudományi Intézet Interdiszciplináris Jogi Kutatások Csoportja által *A magyar lakosság jogtudata az újabb empirikus kutatások tükrében* címmel 2016. március 31-én megrendezett tudományos szimpóziumon. A szerzők köszönettel tartoznak Tóth J. Zoltánnak, Berkics Mihálynak, Róbert Péternek és Szalai Ákosnak értékes kritikai megjegyzéseikért és javaslataikért.

A jelen kutatásunk egyik célja tehát a büntetési igény és a nevelési elvek közötti összefüggés vizsgálata volt. Ehhez kapcsolódóan azonban kíváncsiak voltunk a büntetési igény változására is, illetve arra, hogy a magyar lakosság körében tapasztalható büntetési igény mennyire tekinthető magasnak európai összehasonlításban.

2. A vizsgálat módszere

Kérdéseink megválaszolásához elsősorban azokra az adatokra támaszkodunk, amelyek a Szonda-Ipsos által 2015. december elején a felnőtt magyar lakosságot teljes egészében reprezentáló ezerfős, személyes megkérdezésen alapuló kérdőíves adatfelvétélből származnak, és amelyet az OKTA 105552 számú projektje finanszírozott. Emellett további adatforrásokat is felhasználtunk. Ezeket a szövegben a továbbiakban jelöljük.

A nevelési elvekre vonatkozó elképzelések feltérképezésére egy három itemből álló kérdést helyeztünk el a fent említett kérdőívben. A válaszadónak a nevelési elveket tipizáló kijelentések közül kellett kiválasztania azt, amelyik leginkább közel állt véleményéhez. A három itemet és azok választásának mértékét, arányát az 1. táblázat mutatja be.

	Választotta	
	Fő ¹	%
<i>A nevelés célja a gyermek személyének kibontakoztatása, ezért a szülők feladata a gyermek igényeinek kielégítése, törekvéseinek támogatása. (a)</i>	110	11,0
<i>A nevelés célja, hogy a gyermek felnőtt korában jól boldoguljon, ezért a szülőknek olykor fegyelmeznüik is kell a gyermekeket. (b)</i>	543	54,3
<i>A nevelés célja, hogy a gyermekből a társadalom felelősségteljes tagja váljék, ezért a szülőknek szigorúan fegyelmeznüik kell a gyermekeket. (c)</i>	341	34,1

1. táblázat A nevelés céljára vonatkozó kérdésre adott válaszok megoszlása

A felkínált alternatívákat úgy fogalmaztuk meg, hogy a nevelés céljának meghatározását összekapcsoltuk a fegyelmezés mértékével. A fent említett 1975–76-os kutatásban elsősorban a testi fenyítés alkalmazásának vizsgálatából igyekeztek következtetni a nevelési módszerre, azonban mi úgy véltük, hogy a testi fenyítés tényleges alkalmazására, vagy az arról való véleményalkotásra való rákérdezés nem vezetne eredményre, tekintettel arra, hogy ez az utóbbi évtizedekben a közbeszédben már teljesen „politikailag inkorrektté” vált.

A választási lehetőségek „duplacsövűek” (hiszen elképzelhető, hogy valaki a gyermek személyiségének kibontakoztatása érdekében fegyelmezi „vasszigorral” a gyermekét), de egyrészt ezzel igyekeztünk „beburkolni” a fegyelmezés mértékére vonatkozó kérdést, másrészt igyekeztünk tipizálni a ténylegesen létező nevelési modelleket. Az (a)-tól a (c) felé haladva növekszik a fegyelmezés jelentősége, és ez utóbbi feleltethető meg leginkább a hagyományos, tekintélyelvű nevelés eszméjének – melynek eredménye lehet az „autoriter személyiség” kialakulása. A (b) variáció megfogalmazása kapcsán gondoltunk az elmúlt évtizedek értékrend vizsgálataira, melyekből kiderült, hogy a magyar lakosság egyre magasabbra értékeli az anyagi biztonságot (Beluszky, 2000. 150–154.). „Saját használatra” a

¹ 6 fő nem válaszolt a kérdésre. A százalékos arányok a válaszadókra vonatkoznak.

három alternatívát a „liberális” (a), a „materialista” (b) és a „konzervatív” (c) címkével jelöltük.

A büntetési igény mértékének megállapításához arra kértük a válaszadót, hogy eredetileg három, majd a próbalekérdéskövetően a halálbüntetés értékelésére vonatkozó négy kijelentés közül válassza ki a véleményét leginkább tükrözőt. A negyedik kijelentést azért illesztettük be, hogy a halálbüntetést igénylő és elvető érvek egyenlő arányban jelenjenek meg.

	<i>Választotta</i>	
	<i>Fő²</i>	<i>%</i>
<i>A halálbüntetés értelmetlen, mert nincs visszaható hatása. (a)</i>	132	13,2
<i>A halálbüntetés elfogadhatatlan, mert az államnak nincs joga megölni valakit. (b)</i>	267	26,7
<i>A halálbüntetést érdemes lenne visszaállítani, mivel a legsúlyosabb bűncselekményeknek ez lenne az igazságos büntetése. (c)</i>	315	31,5
<i>A halálbüntetést érdemes lenne visszaállítani, mert megvédené a társadalmat a javíthatatlan bűnözőktől. (d)</i>	238	23,8

2. táblázat A halálbüntetésre vonatkozó kérdésre adott válaszok megoszlása

Az alternatívák sajátos értékekre utalnak, melyek összefüggésbe hozhatók a nevelés során érvényesíteni kívánt értékekkel. Pl. a (b)-ben implicite megjelenő személyes méltóság elismerése a „liberális” nevelés személyiség-központúságával, vagy a (d)-ben megjelenő kollektívizmus a „konzervatív” nevelési eszménnyel. A (d) azonban az (a)-val együtt értelmezhető sajátos „utilitarista” nézetként is, ami viszont a „materialista” nevelés értékeivel rokonítható. A felsorolt kijelentések itt is skálát alkotnak az (a)-tól a (d) felé haladva növekvő büntetési igényt kifejezve. A „javíthatatlan bűnöző” mint mindenképpen büntetendő delikvens képe egyébként már egyértelműen jelen volt az 1970-es évek közvéleményében. A Vigh József és Tauber István által 1978-ban közel reprezentatív mintán (n=919) lefolytatott vizsgálat szerint a megkérdezettek közel fele gondolta az elkövető nevelhetőségéről, hogy azok többségükben, vagy egyáltalán nem változathatók meg a nevelés segítségével, sőt, 20 %-uk még az elmebeteg bűnözőt is büntette volna emberölés elkövetése esetén, ugyanakkor a válaszadók 77%-a támogatta a halálbüntetést (Vigh–Tauber, 1983. 76.). A halálbüntetésről való vélekedésekre irányuló kérdést azért is gondoltuk használhatónak, mivel az elmúlt évtizedben újra és újra a közfigyelem homlokterébe került a halálbüntetés visszaállításának lehetősége, ezért várható volt, hogy a válaszadóknak lesz valamilyen határozottabb állásfoglalása az ügyben.

A büntetési hajlam alakulását azonban longitudinálisan is vizsgálni kívántuk, ezért a kérdőívben szerepeltettünk öt olyan kérdést, melyek a Sajó András által összeállított és a TÁRKI által 1986-ban lekérdezett kérdőívből vettünk, s amelyek különféle jogellenes magatartások kapcsán kérdezték az emberek véleményét.³ A válaszadónak döntenie kell arról, hogy a „fiatalembert” meg kell-e büntetni, vagy elég, ha megegyezik a sértettel. Az első és utolsó kérdés kapcsán rákérdeztünk arra is, hogy a bíróság a büntetés kiszabásánál

² 48 fő nem válaszolt a kérdésre. A százalékos arányok a válaszadókra vonatkoznak.

³ Természetesen a kérdéseket a társadalmi körülmények, a Forint értékének és a szabálysértési határérték változására tekintettel „modernizáltuk”, úgy, hogy azok nagyságrendjükben és várható jogkövetkezményükben megegyezzenek az eredeti mértékekkel, de egyébként tartalmilag nem változtattunk azokon.

beszámítsa-e, ha az elkövető megtérítette a kárt. Az alkalmazott kérdéseket, illetve az arra érkező válaszokat a 3. táblázat összegzi.

	Megbüntetni! ⁴		Kártalanítás sem	
	1986	2015	1986	2015
<i>Egy fiatalember a biztonsági zárat felfeszítve betör egy lakásba, és onnan 90.000 Ft. értéket visz el. (1)</i>	87%	88%	28%	31%
<i>Egy fiatalember megtudja, hogy a nagybátyja 60.000 Ft.-ért el akar adni egy laptopot. Megállapodnak, hogy a fiú magával viszi a készüléket, és megállapodnak, hogy másnap elhozza a pénzt, holott tudja, hogy egyáltalán nincs pénze. Egy hét múlva kiderül a dolog. (2)</i>	60%	56%	18%	--
<i>Egy fiatalember kitépi egy gyalogos kezéből nyílt utcán a táskát. A táskában 10.000 Ft. van. (3)</i>	90%	82%	44%	--
<i>Egy fiatalember úgy távozik a kocsmából, hogy nem fizeti ki a 4.000 Ft-os számláját. (4)</i>	49%	39%	20%	--
<i>Egy baleset során egy fiatalember robogójáról leugorva úgy üti meg mérgében a baleset egy másik résztvevőjét, hogy annak eltörik az állkapcsa és kórházban kell ápolni. (5)</i>	69%	81%	34%	33%

3. táblázat Egyes cselekmények megítélése

Végezetül ahhoz, hogy a magyar társadalom büntetési igényét nemzetközi összehasonlításban is értelmezni tudjuk az European Social Survey egy kérdésének adatait használtuk, amelyeket kérőbb részletesen elemzünk. A magyar válaszok megoszlása az 1. mellékletben található.

3. Eredmények

3.1. Nevelési elvek⁵

A nevelési elvek 1. táblázatban bemutatott megoszlása nagyjából megfeleltek a hozzáférhető szakirodalom alapján kialakított előzetes elvárásainknak. A megoszlást befolyásoló társadalmi tényezők áttekintése több meglepetést tartogatott, amennyiben számos tényező esetében, amelyről előzetesen úgy véltük, hogy szoros összefüggést mutat a nevelési elvekkel, ilyen nem találtunk, ahogyan az a 2. melléklet két táblázatából is érzékelhető. Az összefüggéseket kétféle módszerrel is vizsgálva azt találtuk, hogy ha meglehetősen megengedően (a hibavalószínűség magas értékei mellett) vizsgáljuk az összefüggéseket, akkor is megállapíthatjuk, hogy a nem, a vagyoni helyzet, illetve a társadalmi aktivitás egyes mutatói esetében sem találunk erős összefüggést. Kifejezetten meglepő, hogy az, hogy valaki nevel-e vagy sem gyermeket, szintén nem tűnik meghatározónak, továbbá az iskolai végzettség sem, noha ezek esetében kifejezetten erős összefüggést feltételeztünk. Úgy tűnik a kor szerepe

⁴ Százalékos adatok: „Büntetni”: az összes válaszadó közül hányan válaszolták, hogy ha kártérítést fizet, illetve kártalanítja a sértettet, akkor is meg kell büntetni. A második oszlopban azok, akik szerint meg kell büntetni és a büntetés mértékében még a kártalanítás tényét sem kellene figyelembe venni. Felkerekített értékek.

⁵ A nevelési elvek és más, szocio-demográfiai tényezők összefüggéseire vonatkozó elemzések részletes adatait a 2. melléklet tartalmazza.

meghatározó, az idősebbek általában a „szigorúbb” nevelési elvek hívei. A vallásosság szerepe szintén jelentős és ugyanebbe az irányba mutat, valamint hasonló irányú és megbízhatóságú tendenciát jelez a magyarság büszke vállalása. Sajátos a politikai beállítódás önértékelésen alapuló mutatójának veselkedés. Úgy tűnik, mintha szoros lenne az összefüggés a nevelési elvekkel, de már a korrelációs együttható (és további, itt nem részletezendő elemzések) is jelzi, hogy az összefüggés téves. Valójában az (a) és (c) alternatívát választják némileg nagyobb arányban a némileg baloldaliabb válaszadók.

3.2. Büntetési hajlam

3.2.1. A halálbüntetésre vonatkozó vélemények

Kutatásunknak a halálbüntetésre vonatkozó vélemények megoszlását mutató eredményei illeszkednek abba változási trendbe, ami a halálbüntetés eltörlésétől számított mintegy két és fél évtizedben megfigyelhető. A közvélemény-kutatások és a szociológiai vizsgálatok a halálbüntetést támogatók arányának fokozatos csökkenését jelezték (Tóth, 2008. 52–54; Kelemen 2010. 118–122.): a halálbüntetést visszaállítani kívánók kezdeti, mintegy a lakosság háromnegyedét kitevő aránya az ezredfordulót követő második évtized közepére a lakosság felére látszik csökkenni, az utóbbi fél évtizedben gyorsuló ütemben (Kiss–Zsidai, 2016. 90–91.). A változási folyamat érdekessége, hogy a különböző időpontokban végzett kutatások a szocio-demográfiai faktorok (kor, nem, iskolázottság, politikai beállítottság, vagyoni, jövedelmi helyzet stb.) időben változó erejű hatását mutatták. Tehát – túl a jogi szabályozás változásának tényén – az eddigi elemzések nem hoztak felszínre semmilyen stabil mintázatát az említett tényezőknek, amelyek magyarázták volna a változást. E probléma még nyilvánvalóan további elemzést igényel majd.

A vélemények megoszlásának nyers eredményeit a 2. táblázatban már bemutattuk. Az abolicionisták (41,9 %) kisebbségben maradtak a halálbüntetést visszaállítani kívánókkal (58,1 %) szemben. Az érvelés jellegét tekintve a morális érveket (b. és c. válaszalternatíva) vannak egyértelmű többségben (a válaszadók 61%-a).

Itt is számos magyarázó változót számba véve, több tényező kapcsán – kifejezetten meglepő módon – alig találtunk érzékelhető összefüggéseket (pl. a nem vagy a kor kapcsán sem).⁶ Lényegében egyetlen szocio-demográfiai tényezőként a jövedelem volt olyan, amely határozott magyarázó erővel bírt. Az elemzés azt mutatja, hogy a magasabb jövedelműek kifejezetten nagyobb arányban utasítják el a halálbüntetést, ugyanakkor az érvelés (utilitarista vagy moralista) jellegét tekintve már nem mutatkozik eltérés. Lényeges ugyanakkor, hogy a jövedelem a nevelési elveknél is valamivel nagyobb magyarázó erővel bír, ami azért annyira meglepő, mert az utóbbi egy fontos és a halálbüntetés megítélésével várakozásunk szerint szorosan összefüggő adat.

Tény ugyanakkor, hogy a nevelési elveknek is határozott, szignifikáns magyarázó ereje van. A korrelációs elemzés azt mutatja, hogy ez a hatás elsősorban a halálbüntetés elutasításában ragadható meg a várt irányban, míg az érvelés jellegére (utilitarista vagy moralista) nincs hatással. A szignifikancia-szinteket nagyon lazán kezelve, a templomba járás gyakorisága és a magyarság büszke vállalása mutat még enyhe összefüggést a halálbüntetéssel kapcsolatos állásponttal, ám a további elemzések (a vallásosság másik mutatója nem mutat ilyen összefüggést, a korrelációs együtthatók szintén nem) ezzel kapcsolatban kételyt ébresztenek.

---

⁶ Az adatokat a 3. melléklet táblázatai összegzik.

3.2.2. A büntetési igény időbeli alakulása

A különböző esetek értékelését összevetve a 30 évvel ezelőtti válaszokkal, csak csekély eltéréseket találtunk. A (3) és (4) számú esetekben érzékelhető csökkenést, míg az (5) számú esetben, melyben a súlyos testi sértés eleme jelenik meg, büntetési igény növekedését találjuk. Nehéz lenne valamiféle jól értelmezhető mintázatot találni ebben. Talán a „hirtelen felindulás”, korábban a megítélést enyhítő jellege mintha elveszett volna, illetve az erőszakos cselekmények megítélése súlyosbodott. Az átverés jellegű stikliké (kisebb összegű anyagi károkozás, csalás) pedig enyhült volna, de csak ez utóbbi olyan állítás, amelyet két adat is egy irányban támaszt alá. Azok aránya, akik a kár megtérítését figyelmen kívül hagynák alig változott, ami ellenében áll azzal az esetleg feltételezhető értékátrendeződési folyamattal, amely az emberi viszonyokban az anyagi „korrekció” szerepének növekedésével kalkulál a piaccgazdaság körülményei között; sőt a büntetőjogban, illetve a kapcsolódó intézményrendszerben megjelenő megoldások elfogadottságával kapcsolatban is kérdéseket vet fel. Összességében – az eltérő társadalmi-gazdasági és bűnözési-közbiztonsági környezet ellenére – a büntetési hajlandóság hosszú időn, több rendszeren keresztül meglehetősen stabilnak tűnik.

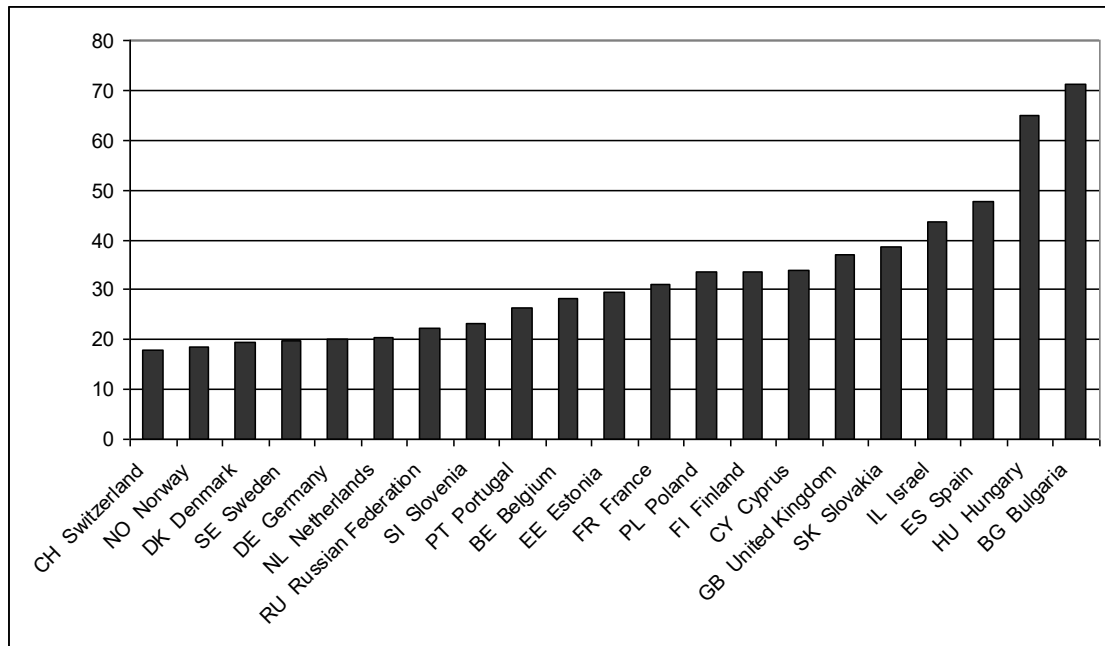
3.2.3. A büntetési igény erőssége nemzetközi összehasonlításban

A kérdés megválaszolásához megpróbáltunk olyan itemeket keresni a European Social Survey (ESS) adatbankjában, amelyeket az utóbbi években Magyarországon és más európai országokban egyaránt lekérdeztek, s amelyek összefüggésbe hozhatóak büntetési igénnyel. Egyértelműen ilyen az ESS4, 2008-ban felvett adata, a következő kérdésre vonatkozóan: „Azoknak, akik megszegik a jogszabályokat sokkal nagyobb büntetést kellene kapnia.” (Question D5: People who break the law should be given much harsher sentences than they are these days)⁷ A vizsgált országok mindegyikére vonatkozó adatokat az 1. ábra mutatja be.

---

⁷ Az állítást ötfokú – az „egyáltalán nem ért egyet”-től a „teljes mértékben egyetért”-ig terjedő skálán lehetett értékelni. A magyar adatok részletes megoszlását tartalmazza az 1. melléklet. Köszönet Róbert Péternek, aki felhívta a figyelmünket erre a kérdésre és az előzetes adatelemzést is elvégezte.

1. ábra A “teljesen egyetért” válaszok aránya a vizsgált országokban (ESS4, 2008)

Az adatokból jól látható, hogy Magyarországon ez az arány nemzetközi összehasonlításban is rendkívül magas; az itt értelmezhető átlagértéknek, a mediánnak mintegy kétszerese. Az is látható, hogy bár a poszt-szocialista országokra általában is az erősebb büntetési hajlam jellemző, Bulgárián kívül minden más hasonló országhoz képest is karakteresebben érzékelhető ez a jelenség. Nem arról van tehát pusztán szó, hogy a kutató szubjektív értékítélete alapján itt egy „problematikus” jelensége tapasztalhatunk a magyar társadalomban, amely magyarázatot igényel, hanem az összehasonlító adatok is megerősítik ezt.

3.3. A büntetési hajlamot magyarázó fontosabb tényezők együttes elemzése

A fentiekben azt vizsgáltuk, hogy különféle tényezők milyen statisztikai összefüggést mutatnak azzal, hogy valaki támogatja vagy elveti a halálbüntetést és ezekből kíséreltünk meg következtetéseket levonni. Végül arra teszünk kísérletet, hogy a fentiekben fontosnak tűnő tényezők együttes hatását vizsgáljuk meg. Ehhez az ún. logisztikus regresszió módszerét alkalmaztuk. E statisztikai elemzési módszer két célt is szolgál. Választ ad arra, hogy a fentiekben tárgyalt tényezők együttesen mennyire képesek a halálbüntetéssel kapcsolatos álláspontot meghatározni. Talán úgy foghatjuk ezt fel, hogy az elemzés arra ad választ, hogy ezen tényezők (kor, nevelési elvek, stb.) ismeretében mennyire pontosan tudnánk megjósolni, hogy valaki halálbüntetés-párti-e vagy sem. A módszer ugyanakkor kiküszöböli a statisztikai „együttjárások” hatását, abban az értelemben, hogy pl. az idősebbek általános büntetési hajlandósága is erősebb és, mint láttuk konzervatívabb nevelési elveket is vallanak. Ugyanezt a tendenciát figyelhettük meg a vallásosság és az erős magyarságtudat esetében is.

	Tényező magyarázata	B	Sig.
Kora	Válaszadó kora, évben megadva	-,002	,712
Magyar	Magyarságára büszke	-,115	,178
Vallásosság	Vallásosság mértéke (két tényezőtől összevont faktor: Minél alacsonyabb annál vallásosabb!	-,037	,655
Gazdag	Jövedelem és vagyoni adatból összevont faktor.	-,132	,121
Punitivity	Büntetési hajlandóság (a 3. táblázatban szereplő kérdésekből képzett mérőszám: minél magasabb, annál több kérdésben volt büntetés-párti)	,134	,017
Nevelés	A nevelés változója az 1. táblázatban ismertetett (-1-3) értékekkel: a liberálistól a konzervatív, erősen fegyelmező attitűd-skálaként	,352	,005
Constant		-,395	,435

4. táblázat Regressziós elemzés adatai

A B értékek esetében elsősorban az előjelet érdemes figyelembe venni. Az elemzés legfontosabb adatát a szignifikancia-értékek adják. Ebből jól látható, hogy a hat elemzett tényező közül mindössze kettő maradt „megbízhatóan lényeges”, mégpedig a két értékrendet, attitűdöt képviselő mutató, miközben a másik négy mutató elvesztette relevanciáját. Ez arra utal, hogy ezek a tényezők (kor, anyagi helyzet, magyarságtudat, és vallásosság) valójában azon keresztül hatnak ki a halálbüntetés megítélésére, hogy tipikusan bizonyos értékrendek elfogadásával járnak együtt.⁸ Az két értékrend mutató közül első ránézésre meglepő lehet, hogy a büntetési hajlandóság magyarázó ereje tűnik gyengébbnek. Értelmezhetjük ezt az eredményt úgy is, mint amely alátámasztja a nevelési elvek fontosságával kapcsolatos elképzeléseinket, hiszen ez tűnik a regressziós elemzés legmeghatározóbb elemének. Határozottan árnyalja ugyanakkor a képet, hogy a teljes modell magyarázó értéke rendkívül alacsony. Az ennek mérésére alkalmazott Nagelkerke R^2 értéke alig haladja meg a 0-t (0,039), ami azt jelenti, hogy ezeknek az értékrendi mutatóknak az ismeretében is alig tudjuk jobban bejósolni, hogy valaki ellenzi vagy támogatja a halálbüntetést, mintha nem tudnánk róla semmit.

4. Az eredmények értékelése

Először is le kell szögeznünk, hogy bizonyos módszertani bizonytalanságok rejlenek az eredmények mögött. Már említettük például a nevelési elvekre vonatkozó itemek „duplacsövűségét”: talán helyesebb lett volna elválasztani az elvekre való rákérdezést a fegyelmezés szerepéről vallott felfogásokra irányuló kérdéstől. Ennél jóval általánosabb probléma, hogy vajon a válaszadók nyilatkozatait mennyiben azonosíthatjuk mélyebb, tényleges értékrendjükkel. Az ezzel kapcsolatos torzításokat (bias) a módszertani szakirodalom széles körben tárgyalja.

Amennyiben ezektől a módszertani problémáktól eltekintünk, akkor a kutatás legfontosabb eredménye, hogy megerősítette azt feltevést, hogy a magyar lakosság körében tartósan magas a büntetési igény, s ez összefügg a családi nevelés elveivel. Ugyanakkor az eredmények fényében elvethetjük azt a '70-es években körvonalazott hipotézist, miszerint a magas büntetési igényt esetleg a sajátos tekintélyelvű, fegyelmezésre koncentráló „hagyományos”

⁸ Hangsúlyozzuk, hogy ez egy statisztikai állítás: „nagy tömegében”, „tipikusan” igaz, s nem az egyes egyénre.

nevelési modell magyarázza, amely „autoriter személyiség” kialakulását eredményezi. A kutatás eredményei alátámasztották az elmúlt évtizedek értékvizsgálatai által regisztrált, már a rendszerváltás előtt jól érzékelhető változásokat, vagyis a „hagyományos” értékek háttérbe szorulását, és a „materialista” – a „jóllét” fontosságát hangsúlyozó „felhalmozó”, illetve „hedonista” értékrendek – dominánssá válását (Hankiss–Manchin–Füstös–Szakolczai, 1982; Füstös–Szakolczai, 1994.). A családi nevelés elvei tehát közrehatnak a magas büntetési igény létrejöttében, de önmagukban nem magyarázzák azt, hiszen a büntetési igény az elvek változásától függetlenül magas szintű maradt.

Mindezekre tekintettel a kutatás alapproblémája tovább specifikálható: (1) Hogyan járulnak hozzá a nevelési elvek sajátos konfigurációi a magas büntetési igény kialakulásához? (2) Milyen más tényezők hatnak közre a magas büntetési igény tartóssá válásához? E kérdések megválaszolása természetesen további kutatásokat igényel, azonban már ezen a ponton is mérlegelhetünk bizonyos elméleti megfontolásokat.

A magas büntetési igény magyarázatának egyik lehetséges verziója, mikor a büntetési igényt az agresszió megnyilvánulási formájának tekintik. A Dollard-féle frusztráció-agresszió összefüggésre tekintettel így a magas büntetési igény háttérben az egyént frusztráló élmények társadalmilag magas szintje áll a magas büntetési igény mögött. Ebbe a magyarázatba illeszthető a „tekintélyelvű nevelésnek” a feltételezett közrehatása a magas büntetési igény létrejöttében, illetve azok az értelmezések, amelyek frusztráció forrását inkább a társadalmi folyamatok egyéni egzisztenciát fenyegető hatásában – az egzisztenciális bizonytalanságból fakadó szorongás, félelem – lokalizálják. Ugyancsak beleillik ebbe a sémába a magyar értékrend változásának magyarázata: a rendszerváltás megelőző és követő krízissel járó frusztrációk (Kopp–Skrabski, 1992. 51, 131; 2000. 262.) eredményezik a fokozott biztonságra törekvést. Az egzisztenciális biztonság elleni támadás a bűnözés, ezért magas a büntetési hajlam. Ennek a sémának a magyarázó erejét növelik azok a kutatások, melyek feltárták, hogy a magyarok sokkal kiszolgáltatottabbnak érzik magukat, mint európai polgártársaik (Hunyady, 2013). Ez az elméleti konstrukció támasztotta alá egyébként a nemzetközi összehasonlítás alapjává tett item kiválasztását is.

Ugyanakkor vannak kutatási eredmények, amelyek megkérdőjelezzik, vagy legalábbis korlátozzák e teoretikus konstrukció magyarázó erejét. Így például a fent említett ’70-es évekbeli kutatások során két alkalommal is vizsgálták a válaszadók frusztráció-tűrő képességét (PFT) arra számítva, hogy a frusztrációt jobban elviselő személyek toleránsabbak lesznek. Ennek éppen az ellenkezőjét mutatták a vizsgálati eredmények: vagyis a magas frusztráció-tűrő képességű személyek intoleránsabbaknak bizonyultak (Fekete–H. Szilágyi, 2013. 22–24.). Ebből akár az is következhet, hogy egy olyan társadalomban, amelyikben csökken a frusztráció növekedni fog az intolerancia, és azzal a büntetési hajlam. Valószínűbb azonban, hogy a kérdőívi szituációban a magas frusztráció-tűrő személyek hajlamosabbak nyíltan számot adni azon véleményükről, amelyekről azt feltételezik, hogy a kérdezők azzal nem értenek egyet. Vagyis egyfajta adatfelvételi torzítás is lehet a háttérben.

Egy másik lehetséges elméleti kiindulópont, amelyet Konrad Lorenz kutatásai alapoztak meg, a büntetési igény mögött nem az agressziót látja, hanem az igazságérzet tendenciaszerűen irányított ösztönkésztetését, amelynek a társas életben betöltött funkciója az altruista viselkedés negatív visszacsatolása. Az igazságérzet segít megelőzni a „pseudo alfajok” kialakulását, vagyis elősegíti a szociális paraziták kiszűrését az ezzel járó konfliktusok elviseléséhez szükséges lelki energia biztosításával (H. Szilágyi, 2012). Ebből kiindulva a magas büntetési igény forrása, hogy az emberek igazságtalannak érzik a társadalmi viszonyokat. Természetesen az igazságérzet csak lelki impulzust ad, ami az észlelt, vagy érzett „igazságtalanság” megszüntetésére ösztönöz: ilyenkor felháborodást érzünk. Az igazságos döntés, szabályozás megtalálása azonban a kognitív szférában zajló folyamat, s

mint ismeretes az igazságosságnak a legkülönbélebb formái és maximái fogalmazhatók meg. Ezzel a magyarázattal jól összevág, hogy a halálbüntetés ellenzői és támogatói körében egyaránt magasabb volt a „morális” igazolást kínáló alternatívákat választók aránya az „utilitaristákéval” szemben.

Természetesen ez a két társadalom-lélektani megközelítés nem zárja ki feltétlenül egymást. Látni kell azonban, hogy mindkét megközelítés elsősorban a büntetési igény mögött álló ösztönös, érzelmi tényezők feltárására koncentrálnak. Ezzel persze jól összefér a családi nevelés szerepének hangsúlyozása, hiszen a család a szocializáció első fázisának domináns ágense (bár manapság talán már ez sem egyértelmű), s mint ilyen döntő jelentőséggel bír a személyiség érzelmi, akarati struktúrájának kialakításában. Nem szabad elfeledkeznünk azonban arról, hogy a büntetési igény nem pusztán egyéni, érzelmi jellegű jelenség, hanem a személy kognitív szférájában is megjelenő, a társadalmi intézmények révén szelektált, intézményesült „közérületként” is értelmezhető (Pratt, 2007; Sajó, 2011. 11–86.). Ha a magas büntetési igényt ilyen kulturális minták és társadalmi intézmények által támogatott, fenntartott „közérületként” értelmezzük, akkor könnyebben magyarázható válik, annak viszonylagos függetlensége a családi nevelés elveinek, sőt a család szerkezetének és a társadalmi szocializáció egészében vett funkcióinak változásaitól is.

Ez a harmadik megközelítés megnyitja a kutatás horizontját a társadalom-történet és a politikai szociológiai irányába. A múlt század második felének történelmi tapasztalatai, ezek lelki feldolgozása nyilvánvalóan összefüggésbe hozható a magas büntetési igény jelenségével (Gajdusчек, 2016¹, 108–109.). A büntetési igény alakulása valószínűleg összefügg azzal, hogy a magyarok egyszerre utasítják el a politikát (alacsony kompetencia, politikai aktivitás) és igénylik az erős államot. S miközben az erős államot igénylik, kevésbé bíznak az igazságszolgáltatásban, és a jogban. (Ezért nem feltétlenül következik az erős állam iránti igényből a magas büntetési igény.) Az ilyen logikai inkonzisztenciákkal terhes, ellenmondásos igényekhez kapcsolódhatnak aztán az olyan sajátos „szocio-logikai” formulák, mint például a szankció motiváló erejének felértékelése, mivel az állami szankcióérvényesítés valójában gyenge (Gajdusчек, 2016², 133–134.).

Irodalom

BELUSZKY Tamás: Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között. *Korall*, 2000 (ősz), 137–164.

FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István: „Jogtudat-kutatások a szocialista Magyarországon”. *Iustum Aequum Salutare*, X. 2014. 4. 5–40.

FÜSTÖS László – SZAKOLCZAI Árpád: Értékek változásai Magyarországon 1978–1993. *Szociológiai Szemle*, 1994/1. 57–90.

GAJDUSCHEK György (2016¹): „Jogtudat és értékvilág – mint a magyar jogrendszer környezete.” In: JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA TK JTI, 2016. 95–115.

GAJDUSCHEK György (2016²): „Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jognak?” In: Boda Zsolt (szerk.): *Bizalom és közpolitika. Jobban működnek-e az intézmények, ha bíznak bennük?* Budapest: Argumentum 2016. 113–135.

HANKISS Elemér – MANCHIN Róbert – FÜSTÖS László – SZAKOLCZAI Árpád:
Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendjének változásai 1930 és 1980 között.
Budapest: MTA Szociológiai Intézet 1982.

H. SZILÁGYI István: „A jog lélektani alapjai”. In: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Társadalmi jogi kutatások. Egyetemi jegyzet.* Budapest: Szent István Társulat 2012, 102–116.

HUNYADY György: „A személyes szuverenitás és a kiszolgáltatottság élménye.” *Magyar Tudomány*, 174 (2013) 4, 438–452.

KELEMEN László: *Miként vélekedünk a jogról? Szociálpszichológiai kutatás.* Budapest: Line Design Kiadó, 2010.

KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *Magyar lelkiállapot.* Budapest: Végeken Alapítvány, 1992.

KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: „A magyar lelkiállapot és a társadalmi tőke szerepe a népegészségügyi mutatók alakulásában.” In: Elekes Zsuzsanna – Spéder Zsolt (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban.* Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2000. 254-267.

PRATT, John: *Penal Populism.* London & New York: Routledge, 2007.

SAJÓ András – SZÉKELYI Mária – MAJOR Péter: *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról.* Budapest: MTA ÁJTI, 1977.

SAJÓ András: *Látzat és valóság a jogban.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986.

SAJÓ András: *Constitutional Sentiments.* New Haven & London: Yale University Press, 2011.

TÓTH J. Zoltán: „Halálbüntetés és elrettentő hatás: avagy mit mutatnak az empirikus felmérések?” *Valóság*, 2008/6. szám, 50-81. o.

VÍGH József – TAUBER István: A bűnözés megelőzése és a jogtudat egyes problémái. In: SZŰK László (szerk.): *A bűnmegelőzésről 1. Tanulmánykötet.* Budapest: Igazságügyi Minisztérium, 1983. 64–111.

Melléklet

1. melléklet

Az „Azoknak, akik megszegik a jogszabályokat, sokkal nagyobb büntetést kellene (manapság) kapnia.” állítás értékelése az egyetértés mértéke szerint. ESS4, D5, 2008.

1 – „egyáltalán nem ért egyet” (agree strongly)

5 – „teljes mértékben egyetért” (disagree strongly)

		Fő	Százalék
Valid	1 Agree strongly	992	64,3
	2 Agree	380	24,6
	3 Neither agree nor disagree	119	7,7
	4 Disagree	24	1,6
	5 Disagree strongly	11	,7
	Total	1527	98,9
Missing	8 Don't know	17	1,1
Total		1544	100,0

2. melléklet. A nevelési elvek és különféle szocio-demográfiai tényezők összefüggései

Az adatokat ún. ANOVA módszerrel és a korreláció vizsgálatával is elemeztük. Mindkét esetben az első tényező (az F és Korr. jelű oszlopok) a statisztikai összefüggés erősségét jelzik, míg a második (Signif jelű oszlop adatai) annak megbízhatóságát. Minél kisebb a szignifikancia értéke, annál kisebb a valószínűsége, hogy tévedtünk, annál biztosabb az összefüggés. 0,05 alatti szignifikancia mellett már elvetjük az összefüggés lehetőségét, de inkább a 0,01-es vagy az alatti érték utal bizonyosságra.

A két módszer közötti fő különbség, hogy a korreláció az összefüggés irányát is jelzi, azt tehát, hogy a mért tényező és a nevelési jelleg között (utóbbit a liberálistól a konzervatív között egy határozott iránynak értelmezve, amelyen a (b) elem középen helyezkedik el) valamilyen „arányosság” áll fent: fordított, ha ez az érték negatív, és „egyenes” ha az érték pozitív.

2.a. melléklet. Az Anova elemzések adatai.

Összefüggés a nevelési elvekkel	F	Signif.
Neme	2,393	,092
Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége? 1: 8ált alatt - 8: egyetemi+ dipl	1,359	,257
Durva jövedelemkategóriák 1-8, főleg alul részletezve	3,830	,022
Vagyoni helyzet - kérdező becslése	,690	,502
Valószínűsíthetően nevel gyermek	0,485	,616
Bal (1) – Jobb (7) politikai skála	5,885	,003
Ön vett már rész utcai tiltakozáson, tüntetésen?	,790	,454
Vallásosság jellege: 1-Egyházi tanítás szerint, 2-Magam módján, ...5-Ateista	6,700	,001
Templomba/istentiszteletre járás gyakorisága	7,589	,001
Társadalmi, civil szervezeti tagság	,083	,920
Büszke magyarságára:	6,782	,001

2.b. melléklet. Korrelációs együtthatók.

Összefüggés a nevelési elvekkel	Korr	Signif.
Neme	-,011	,733
Kora	,104	,001
Iskolai végzettsége	-,052	,099
Durva jövedelemkategóriák 1-8, főleg alul részletezve	-,099	,006
Vagyoni helyzet - kérdező becslése	-,028	,382
Valószínű nevel gyereket	-,026	,414
Bal (1) – Jobb (7) politikai skála	-,049	,173
Vett már rész utcai tiltakozáson, tüntetésen	-,040	,215
Vallásosság jellege: 1-Egyházi tanítás szerint - ...5-Határozottan ateista	-,074	,021
Istentisztelet látogatásának gyakorisága	-,064	,044
Társadalmi, civil szervezeti tagság Igen – Nem	-,013	,689
'Büszke rá, hogy magyar	,071	,025

3. melléklet: a halálbüntetéssel kapcsolatos vélemények és különféle szocio-demográfiai tényezők összefüggései

3.a. melléklet: az Anova elemzések adatai.

Összefüggés a halálbüntetés értékelésével	F	Sig.
Neme	1,222	,300
Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége? 1: 8ált alatt - 8: egyetemi+ dipl	,322	,809
Durva jövedelemkategóriák 1-8, főleg alul részletezve	8,376	,000
Vagyoni helyzet - kérdező becslése	1,212	,304
Valószínűsíthetően nevel gyermeket	1,064	,363
Bal (1) – Jobb (7) politikai skála	3,079	,027
Ön vett már rész utcai tiltakozáson, tüntetésen?	1,189	,313
Vallásosság jellege: 1-Egyházi tanítás szerint, 2-Magam módján, ...5-Ateista	,423	,736
Templomba/istentiszteletre járás gyakorisága	3,188	,023
Társadalmi, civil szervezeti tagság	,318	,813
Büszke magyarságára:	3,056	,028
Nevelési elvek	6,038	,000

3.b. melléklet: korrelációs együtthatók

Halálbüntetéssel kapcsolatos attitűd	Ellenzi-Támogatja		Utalítarista - Moralista	
	Korr	Signif	Korr	Signif.
Neme	-,010	,770	,039	,233
Kora	,021	,516	-,033	,312
Iskolai végzettsége	,006	,855	,017	,596
Durva jövedelmek kategóriák 1-8, főleg alul részletezve	-,168	,000	-,045	,221
Vagyoni helyzet - kérdező becslése	,039	,236	,033	,314
Valószínű nevel gyermekét	-,028	,383	-,039	,227
Bal (1) – Jobb (7) politikai skála	,016	,659	-,109	,003
Vett már rész utcai tiltakozáson, tüntetésen	-,049	,133	,020	,546
Vallásosság jellege: 1-Egyház szerint - ...5-Ateista	-,031	,343	-,014	,661
Istentisztelet látogatásának gyakorisága	-,009	,793	-,049	,131
Társadalmi, civil szervezeti tagság Igen – Nem	,018	,583	,024	,466
'Büszke rá, hogy magyar	,028	,389	-,020	,539
Nevelési elvel	,128	000	-,015	,643
Ellenzi-Támogatja a halálbüntetést			-,101	,002

© H. Szilágyi István – Gajdusчек György, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Rudas Tamás főigazgató

Felelős szerkesztő: Körtvélyesi Zsolt

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Körtvélyesi Zsolt, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: Kortvelyesi.Zsolt@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515